

DOS
L. 19

57132

UROSEVICS DANILO

A MAGYARORSZÁGI
DÉLSZLÁVOK
KULTURÁLIS
EGYESÜLETEI

NÉPMŰVELESI PROPAGANDA IRODA — 1969

sabb és felvilágosultabb bunyevác levélben a kalocsai érsekhez fordult és kérte, hogy Budanovics Lajos lelkeszt belyezék Bajára. Budanovics akkor már közismert volt mint a bunyevác lakosság anyanyelvének művelője, kulturális irányítója és Iván Antunovics tevékenységének folytatója. (Antunovics az elsők között volt, akik megírták a bunyevácok történetét, könyvének címe "Raspravo". Ezenkívül tanító és népművelő is volt a bunyevácok körében.) Bár Budanovics kezdetben nem élt bunyevácok között, mégis nagy hatást gyakorolt rájuk, írásain keresztül felébresztett bennük a nemzeti öntudatot és azon igyekezett, hogy megtartsák anyanyelvüket.

A kalocsai érsekiség helyt adott a kérésnek és Budanovicsot Bajára helyezte. Budanovics bajai tevékenységét azzal kezdte el, hogy összehívta a kérvény íróit és a következőket mondta nekik: "Látom, hogy nektek bunyevácoknak megvan az életetek itt, de ez nem elég. Ezért tenni is kell valamit." * Az első közösen hozott határozatuk az volt, hogy hozzákézzanak a "nagy prelo" előkészítéséhez Gyertyászentelő Boldogasszony napján (február 2-án) az akkori Arany Bárány szállodában tartották az első nagy "prelo"-t. A siker minden várakozást felülmúlt. A "prelo"-ra nemcsak a bajai, hanem az egész környék bunyeváccsága felvonult. A vállalkozás tiszta jövedelme több mint 800 korona volt. Ezért az összegért a "prelo" szervezői mindennekelőtt megvásárolták a leendő olvasókör teltét, majd ideiglenes vezetőséget bíztak meg az olvasókör alapszabályainak elkészítésével. Az alapszabály szövegezője Budanovics volt és azt a belügyminisztérium még abban az évben jóváhagyta. ** (5) A kéhezvétel után összehívták az első közgyűlést a "Katolikus Ifjúsági Körbe". Az olvasókör hivatalos neve "Bajcska kriszácanska čitaonica" (Bajcsai Keresztény Olvasókör). *** A kör elnevezése is mutatja, hogy még mindig érvényben volt az a törvény, mely szerint a nemzeti társulatoknak nem volt szabad nemzeti jellegű nevet viselniük. Az első közgyű-

* Olvasókör alapszabálya (M 66)

** Olvasókör jegyzőkönyve (M 70)

*** Olvasókör jegyzőkönyve (M 66)

A BAJAI KERESZTÉNY OLVASÓKÖR MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE 1910-1945-IG

A XVIII és XIX században Baja természeti adottságainál fogva Bács Bodrog megye egyik igen fontos dunai kikötője. A vasúti közlekedés fejlődése ellenére még a századforduló idején is megtartotta élénk kereskedő és kisiparos város jellegét. Ezt jelzik a város különféle társasági, szövetkezeti olvasóközei is. (Iparosok olvasóköre, Legény Egylet, Gazda Egylet, Katolikus Népkör stb.) Az élénk kulturális élet sokban segítette azt a folyamatot, hogy a bajai és környéki bunyevácok létrehozzák saját társulatukat, egy olvasókört, ahol úgy-ahogy a magyarok eltölthetik szabad idejüket és valamit tanulhatnak is.

A bajai bunyevác lakosságra nagy hatással volt a bunyeváccság első önálló társadalmi-kulturális szervezetének, a szabackai "Pucko kaszinó"-nak 1878-ban történt megalakulása, valamint az 1896-ban ugyancsak Szabadkán létesült "Ifjúsági Kör" működése. E két kulturális szervezet színtárszó csoportja szora járta a legnagyobb bunyevác településeket, így gyakran megfordult Baján is, nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a bajai bunyevácok maguk is olvasókört alakítsanak. Nem kis mértékben járult hozzá elhatározásukhoz az a körülmény is, hogy nem volt hol megtartani hagyományos báljaikat, a "prelo"-t, ami a bajai bunyeváccság körében több volt, mint egyszerű táncmulatság; szinte "nemzeti szerelemle" számba ment.

A megalakulás első lépéseként 1909-ben néhány öntudato-

lésén megválasztott vezetőség elnöke Štipan Agatić lett, al-
elnök Miška Švraka, jegyző Joso Kvala, pénztáros Aleksandar
Djurkić, házigazda Mato Djurkić, könyvtáros Miška Agatić. A
szabályzat tartalmazza a kör célját, amely szerint a bajai
bunyevácok polgárainak csoportja összefog a kultúra és tár-
sadalmi élet fejlesztése érdekében, előmozdítja a be nem til-
tott, hasznos könyvek, ujságok, folyóiratok olvasását, a kul-
turális és ismeretterjesztő előadásokat szervezi mind a fel-
nőtték, mind az ifjúság számára. Az olvasókör tagjai csak be-
csületes, érdemes és tisztességes emberek lehetnek. A bajai
olvasókörnek 5 féle tagsága volt: alapító, rendes, pártoló,
tisztelőtbeli tagjai és könyvtártagok. Tag csak magyar ál-
lampolgár lehetett. A könyvek és ujságok olvasásának tekin-
tetében az olvasókör valamennyi tagjának egyenlő jogai vol-
tak. A könyvek és ujságok olvasására és kölcsönzésére külön
helyiséget biztosítottak. Az olvasókör vagyonáról szigorú
nyilvántartást vezettek. * Az egyik helyiségben kivánság,
illetve panaszkönyvet tartottak a tagok számára. A bejegyzé-
seket a kör végrehajtó bizottsága figyelembe vette. Közgyű-
lést évente egyszer tartottak, de az elnöknek a vezetőséggel
egyetértésben joga volt rendkívüli közgyűlést is összehívni.
Minden fontosabb kérdésben a közgyűlés hozott határozatot.
(Tagfelvétel, kizárás, könyvvásárlás, eszközbeszerzés, stb.)
Az olvasókör tagja csak a 24. életévét betöltött férfi lehe-
tett.

Az első közgyűlés határozatot hozott, az évenként feb-
ruár 2-án tartandó "Prelo"-ra is. A határozat alapján a kö-
vetkező évben, 1911-ben a földművesszövetkezet helyiségeiben
nagy sikerrel rendezték meg, mely alkalommal szindarabot is
előadtak. A prelo az olvasókörnek az elsőnél is nagyobb a-
nyagi sikert hozott. A 900 koronás bevételt építőanyag vá-
sárlásra használták fel és még az év tavaszán elkezdték az

* Olvasókör jegyzőkönyve. (M66P)

olvasókör építést, amelyben ingyenmunkával a tagok is részt-
vettek. Szeptember végére elkészült az épület, ettől kezdve
a bajai bunyevácok saját épületükben találkozhattak, kelle-
mes, tágas helyiségekben.

A közgyűlés nyelve 1926-ig a szerb-horvát volt. (5) A
jegyzőkönyvek is így készültek. Ezt az időszakot stabilizá-
ciós időszaknak lehetne nevezni. Ebben a szakaszban nagy fi-
gyelmet szenteltek a taglétszám növelésének, a kör gazdál-
tásának, mindennek előtt a könyvtár fejlesztésének. Negyszá-
zamu könyvet szereztek be, főleg szerb-horvát nyelven, első-
sorban ismeretterjesztő jellegűeket. Ez összefüggött az ol-
vasókör ismeretterjesztő előadásaival és tanfolyamaival.
Minthogy a tagok többsége paraszt volt, dominált a mezőgaz-
daság legújabb eredményeit, az új gépeket, a gyümölcs és szől-
lőtermesztést ismertető irodalom.

A kör - nevének megfelelően - a kezdet kezdetétől nagy
figyelmet szentelt a könyvtárnak. Ez a gondolat az olvasó-
kör szabályzatában kifejezésre jut, amely kifejezésre jut-
tatta a szándékot, hogy az olvasókört a szükséges eszközök-
kel, könyvtárral, folyóiratokkal, hírlapokkal felszereljék
...*. Amint az új épület elkészült, a legnagyobb figyelmet
és a bevétel legnagyobb részét a könyvtár kapta. Miután a
"Prelo"-k, az ifjúsági csoport által rendezett előadások
elég jelentős jövedelmet biztosítottak az olvasókörnek, nagy-
számu magyar-nyelvi könyvet is vásároltak. A szerb-horvát
nyelvi könyvek beszerzésével Budanović személyesen foglal-
kozott. Az olvasókör gazdag szerb-horvát nyelvű művekkel
rendelkezett. Sajnos nem lehet a könyvtárralany összefoglalást
teljességgel megállapítani. Nem maradtak meg a könyvtár
helyzetét ismertető dokumentumok, sőt az állományból is a-
lig maradt meg valami. Már a második világháború alatt szá-
mos könyv semmisült meg, de a legnagyobb kárt a könyvtár
1949-ben szenvedte, amikor a könyvek legnagyobb részét, kü-

* Olvasókör alapszabálya (M 66)

lónösen a szerb-horvát nyelvűeket megsemmisítették. A meg-
fém értés és az elfogultság odavezetett, hogy nemcsak az
ideológiai vagy politikai okokból kifogásolt műveket vonták
ki, hanem minden szerb-horvát nyelvű könyvet egy klap alá
tettek, azokat nagyrészt megsemmisítették, vagy széthordták.
Az igazságtalan eljárás minden olvasókörral szemben megnyil-
vánult, ami végül is odavezetett, hogy az olvasókörök meg-
szűntették munkájukat. Vagyomuk egy része egyszerűen más in-
témányekhez ment át, vagy széthordták.

A nagy és jövátéhetetlen hibák és veszteségek ellenére,
az első könyvtárosok Mihály Agatić és Miša Jelić, valamint
az utolsó könyvtáros Nuszpl Ferenc megőrizték néhány fontos
dokumentumot (jegyzékeket, pecsétet, könyveket és az olvasó-
kör hivatalos névjegyzékét és alapszabályzatát), és ennek
alapján hozzátétőleg meg tudtuk állapítani az olvasókör
könyveinek számát és az állomány összetételét. A harmincas
évek végén, a könyvek száma - nem számítva a különféle bros-
surákat, több mint 1000 kötet volt. A könyvtáros minden köz-
gyűlésen számot adott a könyvtár helyzetéről. A könyveket
zárt szekrényben betűrendben tartották. A magyar nyelvű
könyvek között, a vallási könyveken kívül (pl. Kempis Tamás:
Krisztus követése) majdnem minden nagy magyar író képviselve
volt. Így pl.: Arany, Vörösmarty, Mikszáth, Jókai, Petőfi,
Gárdonyi és Kölcsey stb.) Bár a bunyeváctság kizárólag latin
betűt használt, a könyvtár érdekessége, hogy a szerb-horvát
nyelvű könyvek között cirillbetűsek is voltak, közöttük o-
lyanok, mint Vuk Karadžić: "Junačke Pesme" cirillbetűs ki-
adása, amely hallatlan népszerű volt egyes bunyevác családok-
nál és amelynek kedvéért nem egy egyszerű bunyevác megtanul-
ta a cirillbetűt és felolvasott belőle ismerősöknek, családi
körben. Az ismert horvát írók között szerepelt Miloš Crnjanski,
Dinka, Šimunović, Bogdan Popović, Josip Kozarac, August Senoa.
A szerb írók közül pedig Aleksa Šantić, Desibej Obradović,
Sima Matavulj, Zmaj Jovan Jovanović, Branko Radićević és má-
sok. A magyar és jugoszláv írókon kívül a világ klasszikusai-

nak néhány műve is megtalálható volt, főleg magyar és szerb-
horvát fordításban. Így Turgenjev, Tolstoj, Shakespeare,
Goethe, Sienkiewicz.

Az olvasókör kezdettől fogva kapcsolatban állott a zág-
rábi "Szent Jeromos Társulattal". Ez a társulat rendsze-
resen adott ki ismeretterjesztő műveket, mindenekelőtt a dél-
szlávok történelmének és irodalmának területéről. Miután a
társulat kiadványai olcsók voltak, az olvasókör rendszere-
sen megvásárolta őket. Ugyancsak beszerettek magyar nyelvű
ismeretterjesztő könyveket is.

A bunyevácóság kulturális vezetői Budanović ugyanúgy, mint
Antunović, Mandić, Kujundžić is jól tudta, hogy a magyarosi-
tásnak csak úgy lehet elejét venni, ha az olvasókör vállal-
ja az anyanyelv, a nemzeti kultúra és a hagyományok ápolá-
sát. Ezért gondot fordítottak arra, hogy az olvasókörben a
szerb-horvát nyelvű könyvek mellett valamennyi bunyevác na-
pilap is ott legyen. (Naše Novine, Neven, Subotička Danica
és a "Danica" naptár is.)

Az olvasókör szervezői igyekeztek a könyveket mind szé-
lesebb réteg számára hozzáférhetővé tenni. Ezért külön könyv-
tári tagságot is létesítettek, amely csupán a könyvtár hasz-
nátára jogosított. A szabályzat szerint a könyvtár tagjának
nem kellett tehát egyben az olvasókör tagjának is lennie. E-
zeknek évente 1 korona 20 fillérrel kellett fizetniük, amely
összeg havi 10 fillérrel részletenként is törleszthető.
A könyvtáros, akit a közgyűlés választott meg, hetenként há-
romszor, valamint ünnepeken végzett kölcsönzési munkát.
A kölcsönzött és visszahozott könyveket füzetben tartotta
nyilván.

Az olvasókör második periódusa 1926-ban kezdődik. Kere-
tén belül ekkor több ifjúsági csoport alakult, színházi rész-
leg, a népi tánc és dal részlegel. Vezetőjük Miša Jelić volt,
aki egyben az olvasókör hivatalos ügyvédjeként is működött.

* Olvasókör alapszabálya (M 66)

Ennek a fáradságtalan népművelőnek köszönhető, hogy a bajai bunyevácok ha nem is teljesen, de mégis megtartották az olvasókör bunyevác jellegét és ápolták azt, amit az alapítók célul tűztek ki. Jellő Misa a bunyevác ifjúság rajongásig szerette, alakja szinte legendássá vált. Egyébként a magyarok között is igen elismert volt, népszerű, rendkívül vonzó egyéniség. Az ifjúsági csoportok előadásait nemcsak Baján tartották, hanem a környező községekben is. Ezek adták elő a bunyevácok két néves "ikar" írójának Josip Petres és Antun Karagić majdnem valamennyi színművét.

Az olvasókör életének harmadik szakasza 1930-ban kezdődött. Ekkor az olvasókör egyre jobban elveszti anyanyelvi jellegét és az elmagyarosodás mindjobban fokozódik. Ebben az időszakban az olvasókör élén Orlovac Jozo állt, aki vitéz lett és magyarosította Ócsai Józsefre nevét. Az új elnök a vezetőség hozzájárulásával a kört különböző ünnepek és lakomák megtartása színhelyévé tette. A könyvtár fejlődése teljesen megállt és megszűnt a kör kulturális tevékenysége is. Emiatt az olvasókör tagjai között komoly ellentétek alakultak ki, amelyek legélesebben az 1935. évi közgyűlésen kerültek felszínre. A tagok kérésére ekkor megünnepelték az olvasókör 25 éves fennállását. (5) Az ünnepi beszédet Misa Jellő tartotta, aki látva, hogy az olvasókört a pusztulás fenyegeti, a következőket mondta: "Ezt az olvasókört alapították azért építették, hogy az valamennyi bajai bunyevác kulturális és társadalmi központja legyen... Ha ők ezt nem tették volna meg, nekünk bajai bunyevácoknak ma nem volna meg saját kulturánk, semmi tekintélyünk nem volna, hanem elpusztultunk és elsüllyedtünk volna. Kötelességünk ezért erre a házra vigyázni, ahol a legőszintébb hazaszeretet létezik. Hozza iskoláinkat, olvasókörünket és amelynek maga köré kell gyűjtenie, felvilágosítania és művelnie a bunyevácokat.* Sok tag, látva, hogy az olvasókörben mind nagyobb sze-

* 1935 évi jegyzőkönyvek (M 71)

repet játszanak a magyarok, a németek és az elmagyarosodott bunyevácok, hogy az olvasókörben egyre kevesebb az anyanyelvi szó, sürgették, hogy a vezetőséget, élén vitéz Ócsaival váltsák le.

A vezetőség azonban alig törődött ezekkel a bírálatokkal és emiatt a kulturális rendezvények fáradságtalan szervezője, Misa Jellő 1936-ban kilépett az olvasókörből és vele együtt néhány tag is. Kilépésük nyomán a tagság és a vezetőség közötti szakadék egyre mélyült.

A vezetőség elszigetelődése 1937. végén arra kényszerítette Ócsait és társait, hogy adják be lemondásukat. Az olvasókör élére Antun Katanilót választották meg, aki a választógyűlésen a következőket mondta: "... ebben a körben helye van minden becsületes embernek, legyen az német, magyar vagy bunyevác anyanyelvű. Azt azonban, ha itt ebben a helyiségben, az utcán vagy bárhol valaki bunyevác anyanyelvén beszél, ezt ne vegyék tőle rossz néven. Ezt a kört az alvégi bunyevácok alapították, itt tehát mindenki beszélhet anyanyelvén, mert az alvégi bunyevácok már számtalanszor tanultak, az alvégi hazaszeretetének és Magyarországnak.* Az új vezetőség megválasztása után azonnal belépett Misa Jellő is, aki átveszi a fiatalisággal való munkát, előadásokat szervez. Az új vezetőség minden lehetőséget megadott a kulturális tevékenység fejlesztésére. Figyelmet szentelt a hosszú időn keresztül elfelejtett könyvtáraknak is, amelyet nagyszámú könyvvel gazdagított. Az elnök maga 100 pengőt adományoz új könyvek beszerzésére. Ócsai eltávolozásával nemcsak a kilépett tagok tértek vissza, hanem nagyszámú új, főleg fiatal tag lép be a környező falvakból is. Az új nemes törekvés, amely azt akarta elérni, hogy a többnyelvű lakosság testvériségben és barátságban éljen, igazolja az a tény is, hogy a körbe sokkal több magyar és német lépett be, mint azelőtt. A kör munkájának egyik jellegzetes munkája szociális,

* 1937 évi jegyzőkönyvek (M 70)

illetve karitatív teendők vállalása volt ebben az időszakban. (Árvízajtott lakosság, szegénysorsu diákok és családjaik számára végzett gyűjtések, karácsonykor, husvétkor és más nagyobb egyházi ünnepeken a szegény szülők gyermekeinek az olvasókörben történő megvendégelése, ajándékok vásárlása és szétosztása ugyancsak gyűjtésekkel szerzett pénzből.

A második világháború alatt az olvasókör munkája egyre jobban összeszűkült és 1943-ban majdnem megszűnt. A háború után több kísérlet volt a munka felélesztésére, de különös eredményeket nem tudtak elérni. Végül is 1949-ben az olvasókör végleg becsukta kapuit.

LAKOCSA OLVASÓKÖRÉNEK TÖRTÉNETE

Az elmúlt század végén a drávamenti (Ormauság) helységeken mindenekezlőtt Barcson, Szigetváron különféle kulturális egyesületek, olvasókörök működtek nagyszámu olvasóval, jól megszervezett kulturális- közművelődési munkával és könyvtárakkal.

A barcsi és szigetvári körök olvasói között nemcsak helybelieket találunk, hanem más települések lakóit is, mindezek között a környező helységek iparosait, tanítóit és papjait. Így 1868-ban Lakocsa papja János Sterba, a szigetvári olvasókör támogató tagja lett, amelynek ellenében könyvvásárlásra 5 forintot adott. * Rajta keresztül Lakocsa néhány iparosa és tanítója megismerkedett a szigetvári olvasókörrel. Néhány lakocsai lakos szintén kapcsolatban állt Barcs olvasókörével.

Az említett olvasókörök hatásának tulajdonítható a törekvés, hogy Lakocsán is hozzanak létre hasonlót. Lakocsa az elmúlt század végén járási székhely volt, ezért Lakocsán több tisztviselőt, tanítót és papot találunk, akik a környező falvakban, Szentborbáson, Tótujsfalun, Potonyán, Felső-szentmártonban és Drávafokon végeztek szolgálatot, valamint szépszámu iparos is élt a községben.

Az első lépéseket olvasókör létesítésére 1880-ban tették meg. Az első kezdeményezésnek megfelelő helyiség hiányában nem volt sikere, minthogy a helyi szervek sem adták meg

* Cvári Terézia: A Szigetvári Olvasó Egylet története az első világháborúig. Különlenyomat a Művelődési Tájékoztató 1967 évi áprilisi számából, 4 p.